Economieonderwijs op de schop

A.W.A. Boot

Hoogleraar financiële economie aan de Universiteit van Amsterdam en directeur van het Amsterdam Center for Law & Economics (ACLE).
a.w.a.boot@uva.nl

Het nieuwe examenprogramma economie dat nu door de commmissie-Teulings II wordt voorbereid, bevat te weinig macro-economie en is te a-historisch.

Het curriculum voor het economie-onderwijs op de middelbare school (havo-vwo) wordt opnieuw ontworpen. Onder leiding van Coen Teulings is een paar jaar geleden een nieuw examenprogramma samengesteld (Teulings I, 2002). Momenteel is een vervolgcommissie aan het werk, die de reacties op de voorstellen van de commissie-Teulings moet wegen om vervolgens een start te maken met (de implementatie van) een nieuw examenprogramma. Ook deze commissie staat onder leiding van Coen Teulings. Het spoedig te verwachten eindresultaat van de commissie stelt niet gerust, en vraagt om een fundamenteel debat.

Commissie-Teulings: visie en draagvlak

Met alle waardering voor de geweldige inspanningen van Teulings c.s., is het jammer dat de samenstelling van de vervolgcommissie min of meer identiek is aan de oorspronkelijke commissie. Het was beter geweest een breder draagvlak te creëren. Het is ook wat onbevredigend en staat vreemd dat ze in een tussenrapportage positief heeft geoordeeld over de voorstellen van de oorspronkelijke commissie-Teulings (Teulings II, 2004). We hadden toch niet anders kunnen verwachten? Dit is des te meer een probleem, omdat er fundamentele punten van discussie zijn die door het nogal passieve debat te weinig aandacht krijgen. Ook in dit blad is de discussie summier geweest.[1] Reden te meer voor een kritische bijdrage.

Teulings c.s. stellen de werking van markten centraal. Ze definiëren vooral micro-economische concepten en principes (schaarste, markt, ruil, belangentegenstellingen, etc.) die centraal zouden moeten staan in het vak. Het macro-economische moet volgens de commissie tot uitdrukking komen in de toepassingen ('contexten'), maar deze zijn ter discretie van de docent die verantwoordelijk is voor de didactiek van het vak.

Dit nadrukkelijke microperspectief heeft veel vragen opgeroepen. Ik zal aangeven dat ik het grote belang van het micro-economische onderschrijf maar dat de commissie te ver is doorgeschoten in de verheerlijking ervan.

Plaatsbepaling economie

De eerste vraag hier is, waar gaat economie over? Het is gangbaar om economie te zien als een studie van vraagstukken betreffende keuze, optimalisatie, schaarste, alternatieve aanwendbaarheid en behoeftebevrediging. De grote uitdaging van de economische wetenschappen is dat we wetmatigheden zoeken – zoals Einsteins fameuze $e = mc^2$ – die er mogelijk niet zijn. Eigenlijk zijn we dus terug bij Adam Smith's *invisible hand*. Voor mij is dan ook de ongrijpbare werking van markten het belangrijkste vraagstuk van de economische wetenschappen. Men moet hierbij de werking van markten breed interpreteren. Het bevat met name ook de marktimperfecties (het marktfalen), het ingrijpen van overheid en politiek in het marktproces en de zoektocht naar alternatieve ordeningsmechanismen.

Het belang van het begrijpen van de werking van markten neemt steeds verder toe, zoals ook blijkt uit de moeilijkheden bij het vrijgeven van de taxibranche, de privatisering van energiebedrijven, Schiphol, enzovoort. Dit perspectief sluit nauw aan bij het micro-economische gedachtegoed van Teulings c.s. Een belangrijke plaats voor het micro-economische instrumentarium is dus zeker gerechtvaardigd. Wat het micro-economische kracht geeft, is dat het een redelijk klinisch instrumentarium verschaft dat kan worden toegepast op een veelheid van vraagstukken. Dit micro-economische instrumentarium maakt het ook mogelijk om economie te positioneren als breed maatschappelijk vak, zonder dat het daardoor verwatert. Dit is een belangrijke rechtvaardiging voor de door Teulings c.s. gewenste grotere micro-inbreng in het programma: een goed gedefinieerd instrumentarium dat op een veelheid van problemen (contexten) kan worden toegepast.

Een puur micro-economische oriëntatie is evenwel niet voldoende als we de vraag stellen of het marktproces leidt tot een (voldoende) rechtvaardige inkomensverdeling of analyseren wat de invloed is van toenemende internationalisatie op onze economie. Dit raakt – zie later – het macro-economisch instrumentarium.

Mijn commentaar

In mijn commentaar ga ik in op een tweetal zaken. Ten eerste het vraagstuk van de micro- versus macro-invalshoek. Mijn belangrijkste opmerking hier is dat macrovraagstukken en -verschijnselen veel dominanter in het curriculum naar voren moeten komen. Met name moet richting worden gegeven aan de macrocontexten waar het vak zich primair op zou moeten richten. Wat zijn de essentiële macrovraagstukken die centraal moeten staan in het vak? Daarnaast is er wel degelijk een macro-instrumentarium (zoals conjunctuur- en groeimodellen) dat een plaats moet krijgen. De aandacht voor de micro-economie is dus te ver doorgeslagen.

Het tweede vraagstuk betreft de noodzaak van een historisch perspectief. Ik zal aangeven dat de economiebeoefening een nauwe band heeft met de maatschappelijke context van het moment en dat juist vanwege deze band een historisch perspectief op het vak niet mag ontbreken.

Macro- versus microperspectief

Door het centraal stellen van het micro-economische instrumentarium, wordt de vraag opgeworpen of macrovraagstukken hierdoor niet worden verwaarloosd. Het eerste antwoord is, dat dit niet perse nodig is. In de wetenschap wordt het micro-

1 Zie bijvoorbeeld Erkelens (2003) en Heertje en Schöndorff (2003) in *ESB*, en Van Haperen (2002) en Boot (2002) elders.

economische instrumentarium namelijk gebruikt om macro-economische vraagstukken te analyseren: zie bijvoorbeeld het effect van individuele prikkels op de dynamiek van de arbeidsmarkt.

Maar het is ontegenzeggelijk het geval dat de nadruk op het micro-economische kan leiden tot verwaarlozing van macro-economische vraagstukken en concepten. In het bijzonder dreigt kennis over macro-economische verbanden ondergesneeuwd te raken. Het is aardig om in dit verband de keynesiaanse modellen aan te halen. Hier is kritiek op mogelijk, maar ze verschaffen wel inzicht in macro-economische verbanden en de kringloop. Denken in macro-economische verbanden, met de kringloop als een soort boekhoudkundig denkkader, is cruciaal en een van de pijlers van het vak economie. Dit geldt met name ook voor internationale vraagstukken: denk bijvoorbeeld aan de 'twin deficits' in de VS (het verband tussen binnenlands spaaroverschot en externe positie) en de discussie voor de te goedkope overgang van de gulden naar de euro. Met puur en alleen het micro-economische instrumentarium kom je er hier niet. Hoewel de kringloop wordt geïntroduceerd door Teulings c.s., moet worden benadrukt dat dit een macro-economisch concept is. In de voorstellen van Teulings c.s. wordt het als een soort 'afterthought' geïntroduceerd, maar daarvoor is het te fundamenteel.

Maar het probleem is groter. Wat bij Teulings c.s. ondergesneeuwd raakt, is dat er wel degelijk macroconcepten zijn. De kringloop is daarvan een voorbeeld. Maar ook de conjunctuurtheorie en bijvoorbeeld de Phillipscurve met de afruil tussen inflatie en werkgelegenheid, zijn slechts in zeer beperkte mate terug te brengen tot microconcepten. En hoe te denken over het wezenlijke onderscheid tussen competitie tussen landen versus die tussen bedrijven? Concurrentie tussen landen is fundamenteel anders. Concurrentie tussen bedrijven betekent veelal dat je hoopt dat je concurrent het slecht doet. Dit verbetert je eigen positie (met wat uitzonderingen, bijvoorbeeld het conglomeratie-effect in een winkelstraat). Een land heeft er echter meestal belang bij dat een ander land het goed doet (*fallacy of composition*). Neem als voorbeeld Duitsland. Problemen in Duitsland zijn zeer nadelig voor Nederland, want het is onze afzetmarkt! Dus wederom biedt vanuit het denken in (internationaal) macro-economische verbanden een belangrijke andere kijk.

Het denken in macro-economische verbanden is dermate essentieel dat het mijns inziens een pijler moet zijn onder het economieonderwijs. Macro-economische concepten moeten dus mede aan de basis staan van het vak. Dit is een fundamenteel punt en een omissie in de voorstellen van Teulings c.s. Daarnaast wordt door Teulings c.s. wel uitgebreid ingegaan op het belang van het toepassen van microconcepten in macrocontexten, maar worden die macrocontexten niet vastgelegd. Deze vrijblijvendheid kan niet. Er zal richting moeten worden gegeven.

Noodzaak van historisch perspectief

Schumpeter, in zijn postuum gepubliceerde standaardwerk 'History of Economic Analysis', had het ideaal dat het vak economie ontdaan zou kunnen worden van de maatschappelijke en historische context. Hij had de stille hoop dat het (vak economie) eindelijk dezelfde dienst voor de economische politiek zou kunnen opleveren als de theoretische natuurkunde voor de werktuigbouw (Schumpeter, 1954). Hoezeer ik dit ideaal ook toejuich, de realiteit is dat er volgens mij altijd een sterke wisselwerking zal blijven bestaan tussen de economiebeoefening en de maatschappij. Het micro-economische gedachtegoed heeft weliswaar een grotere algemeenheid en abstractie van de maatschappelijke en historische context, maar heeft er toch een nauwe relatie mee. Het past nadrukkelijk bij het huidige marktgedreven en individualistische tijdsbeeld. Deze realiteit is een reden te meer om het historische perspectief van het vak niet te verwaarlozen.

Tegelijkertijd bekruipt mij het gevoel dat de dominantie van het marktdenken op dit moment, en het gebrek aan ideologische tegenstellingen, een atmosfeer hebben geschapen alsof wij nu plotseling weten wat de 'juiste' economie is. Ik ben hier verre van overtuigd. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat wij nu plotseling hebben ontdekt hoe de economie echt in elkaar zit, wat goed economisch beleid is en, onwaarschijnlijker nog, wat de juiste economische theorie is. Over vijftig jaar denken we misschien weer heel anders. Deze bescheidenheid en relativering zijn belangrijk en benadrukken dat het verschaffen van een historisch perspectief geen overbodige luxe is. Het mooie is ook dat dit historische perspectief de scherpe micro-economische focus in de huidige programmavoorstellen nuanceert. Het keynesiaanse denken en andere belangrijke stromingen uit het verleden moeten hierin een plaats krijgen.

Slot

Inmiddels is de commissie-Teulings II al aardig op weg. Er is echter reden om ongerust te zijn. De discussie is nog niet af en een te eenzijdige invulling dreigt. Belangrijke macro-economische vraagstukken en concepten mogen niet worden verwaarloosd. Ook mag een historisch perspectief niet ontbreken. Dit historisch perspectief maakt ook een mooie integratie mogelijk tussen het denken van vandaag (inderdaad sterk gedreven vanuit de werking van markten, en meer micro-economisch ingestoken) en het denken van het midden van de vorige eeuw, met de sterke nadruk op macro-economische stromingen zoals het keynesiaanse denken. Bovenal echter moet het vak economie zichzelf beperkingen opleggen. We zouden moeten accepteren dat het vak economie een relatief klinisch vak mag zijn. Het heeft dan scherpte, maakt het mogelijk om besluitvorming te objectiveren en verschaft daarmee een soort heldere (economische) benchmark. Hoe uiteindelijk wordt besloten, is niet puur economisch bepaald. Andere, niet-economische overwegingen hebben uiteraard (!) ook een plaats. ■

Arnoud Boot

Literatuur

Boot, A.W.A. (2002) Economie en Management & Organisatie: wat nu? *Tijdschrift voor het Economisch Onderwijs*, 6, 317-320.
Haperen, T. van (2002) Economieonderwijs deugt wel. *NRC Handelsblad*, 8 oktober.
Heertje, A. & R. Schöndorff (2003) Inconsistent economieprogramma. *ESB*, 27 juni, 301-303.
Erkelens, L. (2003) De toets der kritiek. *ESB*, 2 mei, 208-210.
Schumpeter, J.A. (1954) *History of Economic Analysis*. Londen: Allen & Unwin Ltd., vijfde druk, 1963.
Teulings I (2002) *Economie moet je doen*. Eindrapport van de Commissie 'Herziening programma economie voor de tweede fase', september.
Teulings II (2004) Tussenrapportage Vervolgcommissie Herziening programma economie voor de tweede fase'. Juni.